

A RÉGI ERDÉLY AMATŐRJEI.

Ketten tartják kezükben a művészetet: *művész és amatőr*. A művész alkot, még pedig az amatőr számára alkot, aki viszont megteremti a művészi alkotás lehetőségének gazdasági feltételeit; gondoskodik arról, hogy a mű el ne kallódjék, hanem az emberiség okulására és gyönyörűségére az idők végéig sugározza a beléje rejtett művészelket.

Hangozzék bármily frázisszerűen, ez a praktikus valóság. Ha nem volnának amatőrök, a zene nem fejlődött volna tovább „a csengő dalnál, amelyet sötétben szorongó gyermekek énekelnek” s a képzőművészet a barlanglakó karcolásainál s a szeszélyes rajzolatásnál, amelyet, mint unaloműzöt, gyermekéveinkből ismerünk.

Az amatőr nem bányász, aki számító plánummal váj a földben, hanem kertész, aki a palántát szerető kézzel gondozza. Ápolta az első rügyeket és gondját viseli az erdőnek.

Szóval az *amatőrködés* csakoly régi, mint maga a művészet. Nem mondhatjuk ugyanezt a *gyűjtésről*, mert a kettő közt lényeges a különbség, bár manapság többnyire karöltve jelennek meg. Nem minden gyűjtő amatőr és nem egy olyan amatőr van, aki nem gyűjt semmit. Bizonyára megtagadjuk az amatőr elnevezést azoktól, akik értelmetlenül, mások majmolásaképen avagy kérkedésből halmoznak össze művészeti tárgyakat. Az sem amatőr, aki a műtárgyban csak az értéket és nem a szépet keresi. Szintúgy nem amatőr a rideg kalmár, aki üzleti számításból vásárolja össze a művészi holmit, csupán azért, hogy azon minden lelki felindulás nélkül nyereséggel adjon túl.

Az amatőrnek viszont nem kell okvetlenül gyűjtőnek lennie. Amatőr mindenki, aki a művészetben örömet leli: a szegényember, aki a közkincseket, mások műtárgyait tanulmányozza és a főúr, aki öröklött kincseiben gyönyörködik és gondosan őrizi azokat utódai számára.

Korunkban mindazonáltal az amatőr és gyűjtő rendszerint egy személyben jelenik meg. A régi világban nem mindig volt ez így. Az a honfoglaláskori harcos, aki küszke volt díszes fegyverére, magának, feleségének, lovának cicomáira, ékszerreire, tagadhatatlanul amatőr volt, de nem gyűjtő. Ugyanezt lehet mondani *Szent-István*-ról, a nagy templomépítőről és felszerelőről. *II. Endre* király, aki szenvedélyesen vásárolta össze az ereklyéket, inkább gyűjtő volt, mint amatőr. Viszont *III. Endre* korában *Sinka* mester — *Miczbán Simon* unokája lévén, sejtethetőleg őse *Bocskay István* fejedelemnek, — akitől a Magyar Nemzeti Múzeum legszebb magyarországi ezüstlelete származik, már megérdemli az amatőr nevet. Avagy *Czudar János* és *Meszesi Demeter*, a nagyváradi király-szobrok megrendelői, a *Kolozsvári* szobrász-család foglalkoztatói nem voltak-e amatőrök? Szintúgy a magyar trecento kimagasló amatőralakja, *Ozorai Pipó* temesi főispán, aki esztendőkön át foglalkoztatta udvarában Masolinót, a híres olasz festőművészt?

Kétségtelen, hogy Erdély földjén a középkorban egész amatőr-generációk váltották fel egymást, akik nemcsak az ötvösöket foglalkoztatták derekasan, de templomainkat is szebbnél-szebb freskókkal ékesítették. Egy ilyen amatőr családot ismerünk pl. a *Suky*-családban.

Mindezek a finomlelkű urak amatőrök voltak, de nem voltak gyűjtők. Ellenben gyűjtő és amatőr volt egy személyben *Mátyás* király, aki mintaképe lehetne mind a renaissance-kor, mind a mai kor gyűjtőinek. Az az egy generáció, amely az ő halála és Magyarországnak a mohácsi vész után bekövetkezett szétszakadozása közt eltelt, dekadens típusokat termelt a gyűjtés és amatőrködés terén. Ez alkalommal nem lévén céлом Erdély régi amatőrvilágát megvilágítani, átugrom mindezeket a most megjelölt érdekes idöket és kezdem az önálló életet élni kezdő Erdélyben a XVI. század közepén.

*

A régi Magyarország XVI. századi likvidációja mindenre inkább volt alkalmas, mint a művészet nyugodt fejlődésére és evvel kapcsolatban kontemplatív amatőrlelkek nevelésére. Témánk körül mégsem volt nyugalom. Forrásban volt minden s a legellentétebb embertípusok voltak kialakulóban.

Amíg a nyugalom éveiben kifejlődik a művészetnek ön-

magáért való szeretete, — l'art pour l'art — addig a zavaros és ú. n. konjunktúrás időkben az érték nyomja el a szépet. Ennek következménye, hogy a XVI. században épügy, mint az előző és követő századokban is, sok gazdag úr inkább csak szeszélyből dolgoztatta fel aranyát-ezüstjét ötvösei által. A szép ötvösmű luxus-célt is szolgált, azonkívül bármikor értékesíthető volt. Ha a szükség úgy kívánta, ismét összezúzhatták vagy beolvaszthatták. Amikor tehát eleink nagyszámú ötvösművéről olvasunk, ne tekintsük őket Mátyás-féle amatőröknek; volt közöttük amatőrlélek is, de a többség, sajnos, inkább csak ingóvagyonát kívánta így elraktározni.

Találunk ez időben olyan konjunktúra-lovagot is, aki a politikai hatalmon, sőt trónhahászácson kívül nem vetette meg a műtárgynarácsolás és műkereskedés előnyeit sem. Ilyen volt *Gritti Alajos*, János király és a szultán kegyence, jólismert és gyűlölt alak Erdélyben, akit itt, Medgyesen, ért utól végzete.

Gritti fejedelmi fényűzését ismerte Velencétől kezdve a Habsburgok országain át egészen Konstantinápolyig mindenki. És ha luxus-amatőrködésről beszélünk, bizony, valljuk be, megközelítjük nem egy mai amatőr lelkét. Hány amatőr szalon végső indítéka a luxus, a gazdagságnak olykor varázsos erejű mutogatása!

Kétségtelen, hogy *Szapolyai János* királynak is trónjáért vívott harcaiban a mérleg serpenyőjébe kellett vetnie gazdagságát, amely azonban nem bizonyult oly mérhetetlennek, amilyennek azt trónkövetelő korában hitték. Ám a Szapolyai-kincs még akkor is kábító volt, amikor *Izabella* királyné Gyulafehérvárra volt kénytelen átteni udvarát. *János Zsigmond* is szerette a művészi pompát, ami kétségkívül hatással volt környezetére is. A Szapolyai-kincs halála után főképen Lengyelországba került s így elveszett Erdélyre nézve szintúgy, mint *Fráter György* kincsei, amelyekre orgyilkosai tették rá kezöket.

E *kincskedvelők* mellett annál fokozottabb tisztelet illeti meg azokat, akik az amatőrködésbe *lelket* tudtak belevinni. Nem volt ez csekélység abban az időben, amikor a politika ide-oda dobálta az embereket s amikor karakteres emberek is pártállást változtattak. Így azok között, akik a Szapolyaiak oldalán ismerték meg Erdélyt, de aztán a Habsburgokhoz mentek át, találjuk *Nádasz Tamás-t* és *Verancsics Antal-t*, két elsőrendű amatőrt. Nádasz veszi pártfogásába *Dévai Biró Mátyás-t* és *Sylvester*

János-t, Verancsics pedig, mint Corvina-visszaszerző tett szert nagy érdemekre.

Az ilyen emberek kétségkívül hatással voltak a kultúra iránt fogékony országra, hová a *Báthoryak* udvarába szívesen jöttek művelt emberek. *Brutus János Mihály*-al, a *Báthoryak* történetírójával már, mint *bibliophilel* ismerkedünk meg. Ő is elég hányt-vetett életet élt, amelyben nagy gondja volt könyveire. Egyik őszüket tisztelhetik benne azok, akik izzadva bár, de nem tudnak könyvek nélkül utazni.

Szép könyvtára volt *Kovacsóczy Farkas* kancellárnak, aki egyébként is rendkívül művelt s nagy-vagyont szerzett ember volt. Az ő pártfogásának köszönhette neveltetését *Szamosközy István*, a történetíró, akit az Olaszföld tökéletes amatőrré és műkritikussá képzett ki. Lelkes bibliophil volt, akinek megadott a szerencse, hogy egy valódi Corvinája is legyen. Ez volt öröme és bánata is. Maga mondja, hogy könyvtárának díszé *Flavius Proculus Iustinus*nak „*De origine Regum et regnorum epitome*“ c. könyve volt, amely Mátyás király budai könyvtárából került hozzá; ezt az elegáns betűkkel írt pergamenkönyvet odakölcsönözte egy tudós jezsuitának, *Marietti Antal*nak. Ezenközben beköszöntött az erdélyi jezsuita üldözés, amelynek *Szamosközy* könyve is áldozatul esett; írónknak nem is maradt más vigasztalása, minthogy jezsuita barátját „codex rossz szellemének“ nevezze.

A bibliophilek gárdája állandóan szaporodik s hiánytalan láncban jut el napjainkig. Visszatérünk hozzájuk a XVII. század végén. Most még a *Báthoryak* korának amatőrkedéséről kell szólanom. Valamennyi *Báthory* kedvelte a művészi pompát. A nagy *Istvánt* hamar elragadta tőlünk Lengyelország, hol a Czartorisky-múzeumban nem egy szép emléket őriznek tőle. *Báthory Kristóf* ezüstneműjéről egy 1580-ban kelt összeírás számol be. Gyulafehérvári pohárszékén különösen kannái ragyogtak: *Judith*, *Lukrécia*, *Dávid*; *Ádám* és *Éva* históriája volt látható rajtok; volt olyan, amelyiken a feszület látható, egy másiknak pedig a tetején ember állt kezében kigyóval.

Báthory Zsigmond, ez a zseniális, de kapkodó és szerencsétlen ember, kétségkívül amatőrlélek volt. Amikor arra került a sor, hogy 1598-ban valóban elhagyja gyulafehérvári pazar művészi pompával berendezett palotáját, valósággal örjöngeni kezdett. Mánia szállta meg, hogy ami nem lehet az övé, az

ne legyen a másé sem. Elefántcsontot, ércet, sisakokat, kardokat, díszes ruhákat, teljes harci fegyverzeteket, páncélruhákat, a „királyi ősöknek azokat az emlékeit, amelyeknek nem is annyira anyaguk, mint ódonságuk kölcsönöz értéket“, megfosztotta a bennük vagy rajtuk lévő aranytól-ezüsttől s a félreeső helyekbe lökdöstitte vagy pedig pribékek martalékaul dobta. A török császárokkal való jegyzékváltásokat és más rendkívül fontos királyi és fejedelmi okiratokat egy halomban felgyujtatott. Az utcagyerekek játékául dobta János Zsigmond öt darab törpekoponyáját. Ezeket a fejedelem Szolimán szultántól kapta és Szamosközy megjegyzi róluk, hogy oly finom dolgok voltak, hogy bárki elefántcsontmiveknek vélhette volna őket, ha a varratok el nem árulják, hogy valóságos koponyákról van szó. Mátyás király kardja és öve egy közvitéz dísze lett. Hunyady Jánosnak és Szkander bégnek azt a két arcképét, melyet valamikor természet után festettek meg, összetörette és szemébe dobatta. Alig hagyott mást hátra, mint azokat a kárpitokat, amelyeket esztelenséggel határos költséggel hozatott Törökországból és Velencéből. Ő maga három gyorsfogaton Magyarországba s innen Opeleinbe utazott.

Báthory Endre, a bibornok fejedelem, épen ellentéte volt Zsigmondnak. Szerette önmagát és szerette a természetet. Lelkes vadász volt, de még lelkesebb halász. A művészetben is a nyugodt nyugalmat szerette, minden művészetek alapját: az építőművészetet. Az egyházi építkezés valóságos szenvedélye volt; már gyermekkorától kezdve szórakozásból is, komolyan is oltárok, síremlékeket, templomokat, szentélyeket emelt; mint fejedelem hozzáfogott az elpusztult paloták és templomok restaurálásához, de rövid uralma alatt sokat nem végezhetett.

A kiváló *Bocskay István* is meg tudta becsülni a szépet, hiszen feleségével, *Hagymási Katalin*-nal, hozzá kerültek a *Varkocsok* műkincsei — ezek közt rengeteg ötvös- és ezüstmű — köztük egy Mátyás királytól maradt lábamedence — egész gyűjtemény gyűrű és nagymennyiségű szőnyegmű, többek között egy öreg kárpit — „asszony ember képe rajta.“ Itt tehát nyilván olyan fali szőnyegről van szó, amelyet ma *gobelin*-nek szokás nevezni. Akkor *istóriás kárpitnak* hívták, ha több alak volt rajta. Az ilyenek nagy barátjai voltak az előkelőségek, *Oláh Miklós* esztergomi érsek, *Napragi Demeter* erdélyi, majd

győri püspök stb. De ekkor már elkezdődött a kisázsiai török szőnyegek importja is, amely lassanként odafejlődött, hogy Usak vidékén egy bizonyos fajta szőnyeget, amelyet manap *erdélyi szőnyegnek* neveznek, csaknem kizárólag az erdélyi uraknak szállítottak a törökök.

Bethlen Gábor korában volt a javaideje az erdélyi szőnyegnek, mint általában mindennek az országban. A nagy fejedelem amatőrsége megközelítette Mátyásét, mégis avval a sajnálatos különbséggel, hogy ő még Mátyásnál is kevesebb idővel rendelkezett, hogy műtárgyainak beszerzésével közvetlenül törődjék. Ezt ügynökök végezték Konstantinápolyban, Velencében, Bécsben, Prágában. Külön könyvre menne a fejedelem vásárlásainak jegyzéke. Ezekből és végrendeletéből ismerjük óriási gyűjteményét, amelyben ötvösműveken, szőnyegeken, képeken, könyveken kívül minden volt a világon. Bethlen Gábor igazi amatőr szívvel szerette a holmiját, ami csakúgy kiragyog abból a levélből, amelyet első felesége, *Károlyi Zsuzsánna*, írt hozzá 1620. július 29-én :

„Itt én nállam, édes szerelmes Uram, mennyi ezüst tál vagyon, írja kegyelmed, hogy megírjam. Édes Uram, emlékezhetik Kegyelmed reája, hogy Kolosváratt csináltatott Kegyelmed az én számomra harmintz ezüst tálát az előtt két esztendővel; az mind megvagyon. Hanemhogyan most Besztertzén az Öreg Palatinusnét vendégteltük, akkor vészett el egy benne, amelyet én Kegyelmednek meg nem mertem mondani, látván Kegyelmednek sok busulását. Írja Kegyelmed, hogy a kis ezüst palatztot Kegyelmednek küldjem, azért im megküldtem. — Az étke-melegítőt elküldtem, de az is nem az én hálózamban volt, a Kegyelmed hálózába találta meg az Ajtónálló. Azt is én reám fogták...”

Mily kedves, intim kép egy világmozgató politikus házatájáról, onnan, ahol egyedül ezüst címeres ezüsttál nem kevesebb, mint 450 volt! Így ír *Károlyi Zsuzsánna*, az első asszony, a kedves, a szerető és szeretett. Mert *Mátyás* királlyal azonos sorsa volt *Bethlen Gábornak* feleségek dolgában. A másodiknak, az előkelőnek kellett volna dinasztia alapítania, ám az nem sikerült s az előkelő összeköttetésnek csak évtizedekig tartó veszekedések lettek a következményei akkor, amikor a főszemély, a fejedelem, már halott.

Igy kellett vesződnie *Brandenburgi Katalin*-nak a *Bethlen*-

hagyaték iránt igényt tartó *Rákóczy György*-gyel, aki szintén meg tudta becsülni a művészi holmit. Ő ugyan inkább pénzszerző, mint pénzkiadó ember volt, de azért volt minden iránt érzéke. A könyvet is szerette, különösen a bibliát. Udvara nem volt oly fényes, mint Bethlené, de azért méltósággalteljes. Így pl. Straszburg Pál, Gusztáv Adolf svéd király követe, aki 1631-ben járt nála, elmondja, hogy a fejedelem hosszú bibor palástban öltözve, kócsagtollal díszítve fogadta; a teremben egy asztalon egy ritka művészettel készült óra — a bajor fejedelem ajándéka — és egy aranyba foglalt gyöngyökkel kirakott buzogány volt látható.

Órák dolgában egyébként *Apaffy Mihály* fejedelemhez kell fordulnunk, aki olyan óragyűjtő volt, hogy rajta még Rudolf császár sem tett túl. Ez természetesen meglehetősen szokatlan dolog volt az akkori Erdélyben, olyannyira, hogy mai irodalmunk még a régi felfogás hatása alatt, mint valami különös gyengéséget említi fel, hogy Apaffy fejedelem mint babrált ötvösműveivel, mint huzogatta fel óráit. Pedig egy modern gyűjtőnek az eféle szenvedélyét, mint különösen dicséretet szokták kiemelni.

A XVII—XVIII. század fordulója nemcsak Erdélynek Habsburg-kézrejutását jelentette, hanem a módi megfordulását is. Eltűnt sok olyan régi, ami kedves volt, de kevésbé finom, és jött helyette sok új, finom, de mórlikás a konzervatív lélek előtt. Ez az, amin nagy általánosságban *Apor Péter* is kesereg *Metamorfózisában*. A XVIII. század eleji Erdélyre már nem illettek rá a fentebb idézett Straszburg Pál szavai, amelyek szerint „ünnepies vendégségeknél fa- és cserépedényekkel rakják meg asztalukat, mely idomtalan szokás és vendéglési mód a fejedelem udvaráig hatolt“. Apor szerint más volt a nemes módi:

*Mindenike mostan a gyenge munkában
Gyönyörködik kristály s üveg portékában,
Tükörben képekben, spaller szipoltában,
Tubák-pikszsis s függő órácskákban.*

Szóval a finom urak és dámák élete némileg megszínésedett. Szépségeket, finomságokat láttak meg olyasmiben is, amire előbb nem vetettek súlyt. Ez időben kezdődött a sok kisebb-nagyobb eladdig elhanyagolt iparművészeti ág gyűjtés tárgya lenni, ám az ilyen ismét fényüzéssel határos amatőrkö-

désnél sokkal fontosabb, hogy a *XVII. század végén kezdődik az erdélyi nagy magán- és közkönyvtárak megalapozása.*

Olyan bibliophil tevékenységről van itten szó, amelyre méltán lehetünk büszkéek s amelynek előnyeit mai napig élvez-zük, mert amíg a fejedelmek luxus-amatőrkedése egyszerre zsákutcába vész: a tervszerű bibliophilia lenyul napjainkig, elénk tárja ma is azokat a kincseket, amelyeket a gondos ősök nélkül nem élvezhetnénk.

Amikor *Kazinczy Ferencz* 1812-ben és 1816-ban Erdélyben utazgatóit, már számos köz- és magánkönyvtárt talált, amelyek közül kiemeli a *nagyenyedi Bethlen-kollégiumét, a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárat, a gyulafehérvári Batthyány-könyvtárat, a Bruckenthal gyűjteménnyel kapcsolatos könyvtárt s a Cserey Farkas könyvtárát.* Mindezek a könyvtárak a XVIII. század második felében már megvoltak, amiből viszont az következik, hogy már generációkon keresztül kellett az előzetes könyv-gyűjtő tevékenységnek folynia.

A tapasztalás u. i. azt bizonyítja, hogy nag. közgyűjtemények sohasem keletkeznek egy csapásra. Az is csak optikai csalódás, ha azt mondjuk: X. Y. milliós alapítványával megvetette valamely múzeum vagy könyvtár alapjait. Múzeumhoz vagy könyvtárhoz nem elegendő a pénz, oda gyűjtemény kell. És ha a gyűjtemény nem önkéntesen alakul át múzeummá, avagy a gyűjtemények nem önkéntesen egyesülnek múzeummá, csak akkor kell a pénznek, mint eszköznek fellépnie és a már meglévő gyűjteményeket múzeummá alakítania, ha pedig nincsenek ily gyűjtemények, gyűjtetnie.

Más szóval, csak ott keletkezik közgyűjtemény, ahol a magángyűjtők már elvégezték a maguk lelkes munkáját. Egy nagy közgyűjtemény hasonló a tengerhez, amelybe beömlenek a folyók, amelyek megannyi patakot és forrást egyesítettek már medrükben.

Lelkes bibliophilekként ismerjük meg a XVII. század második felében a két kereséri *Köleséri Sámuel-t*, az apát (1634—1683) és fiút (1663 - 1732), akik közül az utóbbinak gyönyörű exlibrise is volt. A következő generációból álljon itt *Bod Péter* (1712—1769) s a véle lélekben rokon *Teleki Józsefné, sz. Bethlen Kata* grófnő (1700—1759), a jezsuita *Kaprinay István* (1714—1786), *Benkő Ferencz* (1745 - 1816) nagyenyedi professzor, valamint a *Batthyány, Bethlen, Kemény, Teleki, Cserey* stb. családok számos tagja.

Nem akorok most bethleni Bethlen Kata grófnőnek, az erdélyi magyar asszony e mintaképének, méltatásával foglalkozni, csak kivonatosan idézem a grófnő könyvtára katalógusának címlapját Bod Péter szövegezése szerint:

„Magyar Bibliotheka, avagy mindenféle... magyar könyveknek listájok, melyeket maga számára gyűjtögetett a méltóságos bethleni Bethlen Kata asszony... ki özvegységének már XXII. esztendejét Istenével való társalkodásban és jó könyvek olvasásában, Isten és emberek előtt való kedvességben tölti. Mostan Göttingában mulatozó kedves jóakaró barátja *Halmágyi István* uram kérésére írta 1752-ben magyarigeni pap Felső-Tsernatonij Bod Péter.“

Íme, 1752-ben már ilyen bibliophil-élet volt Erdélyben! Volt egy grófnő, aki évtizedeket töltött el a könyvek szeretetében, volt egy külföldre távozott magyar, aki bucsúzóul a grófnő könyvtárának jegyzékét kérte és volt egy tudós, aki sietett e kérésnek hosszas munkával eleget tenni.

Ez időben már *könyvtárárverések* is voltak. Ez is már egy igen előrehaladott könyvbarát-stadiumot jelent: vannak már, lám, könyvtömegek, amelyeket nem tart össze egy lélek s amelyeknek oszlás útján kell elhelyezkedést keresniök. Találnak is. Bod Péter 1765-ben *báró Jozsontzi József* könyveinek aukcióján vásárol könyveket Enyeden, ahol már az ötvenes években is rendeztek ilyen árverést. Így egy alkalommal *Bardótz Pál* könyveit és a kollégium diplomáit árverelték. Erről így ír Bod Péter: „Jelen volt az aukción a méltóságos *gróf Teleki Sámuel* urfi is és vásárolt igen sokat, mint Erdélyben legnagyobb könyvekhez értő bibliopola.“

S evvel meg is érkeztünk Teleki Sámuel grófhhoz (1739—1822), a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár alapítójához. Íme: a patakok csakugyan belefolytak a nagy folyóba. Csak természetes, hogy Teleki Sámuel kancellárius, akiről feljegyezték, hogy *könyvet nem örökölt, hanem mindent maga szerzett*, nemcsak egyes könyveket vett, hanem egész könyvtárait. Vele párhuzamosan — tehát saját egyéniségének latbavetésével — gyűjtött felesége, sz. *iktári Bethlen Zsuzsánna*. Az ő könyvtára természetesen szintén ott van Marosvásárhelyen.

Méltó párja e könyvtárnak a gyulafehérvári püspöki könyvtár, amelyet *Batthyány Ignác* gr. erdélyi püspök (1741—1798) alapított. Batthyány még egri nagyprépost korában vett Lőcsén

egy könyvtárat, majd Bártfán egy másodikat, harmadikul *Migazzi Kristóf* bécsi érsek könyvtárát szerezte meg: ezenkívül megbizottak által állandóan vásároltatott Rómában, Nápolyban, Velencében, Konstantinápolyban. Páratlan erdélyi vonatkozásu kéziratgyűjtemény, unicumok, incunabulák vonzzák ide manap is a kutatót.

A nagyenyedi Bethlen kollégiumnak Bethlen Gábor alapította könyvtára odaégett II. Rákóczy György idejében, de Kazinczy látogatásakor már ismét 8000 válogatott kötetük volt, ebben Benkő Ferencz professzor híres ezer kötete és *Benkő József*-nek, a botanikusnak (1740—1814) és historikusnak könyvei. „Valahol régi írásokat talála — írja ez utóbbiról Kazinczy — nem lele nyugtot, mig azoknak megtekintésökhöz nem eresztetett s mint juta azon szerencséhez, hogy az ilyet nem csak láthassa, hanem *magáévá is tegye*, ajándékozá-e neki vagy csak kölcsön kérte s magánál felejtette: azt a jó istenek tudják. Ilyen az a foljo-kötet, amelyben a legelső Teleki Mihály levelei állanak...”

Milyen pompás karakterizálása a szenvedélyes gyűjtőnek, aki végső fokon a „cél által szentesített eszközökkel” operál. Ilyen gyűjtő manap is van avval a különbséggel, hogy gyűjtése nem mindig kerül közgyűjteménybe.

Pillantsunk még be *Cserey Farkashoz* (1773—1842) ugyancsak Kazinczy karján, aki 1812-ben így írt Rummy Károly György-höz: „Dieser Cserey hat zu Kraszna eine schöne Bibliothek, die ich aber kaum über fünf Minuten sah; meine Nerven hielten die schreckliche Kälte nicht aus. Sie ward durch seinen Vater, einen gelehrten Referendar unter Maria Theresia und Joseph gesammelt. Sein in der Blüthe der Jugend gestarbener Bruder, *Lőrincz* bereicherte sie und Wolfgang fährt fort sie zu vergrössern. Das schätzbarste darin wird aber wohl der Nachlass des Jesuiten Kaprinay seyn, der seine ganze Bibliothek dem Referendar, seinem Zöglinge legiert hat.“

E pár sor jól mondja el a Cserey-könyvtár történetét, amelyhez tegyük hozzá, hogy a könyvtár ma az Erdélyi Múzeum Egylet tulajdona. Íme egy újabb példája annak, hogy közkönyvtár előzetes magángyűjtő tevékenység nélkül nem képzelhető.

Amikor Kazinczy 1816-ban másodizben járt Csereyéknel, a ház egyéb amatörgyűjteményeit is végigcsodálhatta. Cserey-

éknek egy olyan eklektikus gyűjteményük volt, amilyennel ma-napság szoktunk hozzáértő, jóízű embereknel találkozni: szép régi rézkarcok, etruszk és római régiségek, cameok, egy papagály-alaku szelence, melyben Nagy Frigyes tartotta orvos-ságát; a jól felfogott modernséget képviselték a Wedgewood-edények. És mindezek felett állt a könyvtár, illetve még valami: Cserey lelkes botanikus s e minőségben levelezésben és csere-viszonyban volt korának összes neves botanikusaival; ez utóbbiak között érdekes lesz kiemelnünk annak a *Miksa wied-neuwiedi hercegnek* nevét, kinek családjából néhai *Erzsébet* román királyné származott.

Egészen különleges gyűjtő egyéniséget mutat fel Erdély *Bruckenthal Sámuel* báró erdélyi kormányzó (1721—1803) személyében, aki a róla elnevezett képtárban kulturális bástyát állított Európa délkeletén. Jan-van-Éyck-képéhez minden idő-kben el fognak zarándokolni a műbarátok, akiknek le kellett tenniük a reményről, hogy ezt a képet megvásárolhassák. A gyűjtemény részletes megbeszélése most nem lehet feladatomban; az alapító jellemzésére álljon itt csak annyi, hogy nemcsak pénze volt, hanem szeme és szíve is. A Bruckenthal könyvtár-ról még megjegyzem, hogy az szintén számos kisebb nagyobb könyvtárat és kézirat-tömeget olvasztott magába, amelyek közt legnevezetesebb *Huet Albert* nagyszabeni királybíró könyvtára, amelyet 1607-ben hagyott a városi iskolára.

Itt, az 1800-as évek elején, meg kell állnunk és vissza-tekintve, meg kell állapítanunk, hogy Erdélyben a középkori *hagyományokhoz csatlakozó luxus-gyűjtést a többi országokhoz viszonyítva dicséretesen korán váltotta fel a kulturális célokat szolgáló bibliophilia és a l'art pour l'art elvén alapuló művészeti gyűjtés.* Erdélyi közkönyvtár jellegű gyűjteményei illő helyen van-nak a nagy nyugati nemzetek ily intézményeinek időrendjében. Magyarországon csak ezután következett el a Széchenyiek ideje, amely a Nemzeti Múzeum és a Magyar Tudományos Akadémia megalapításához vezetett. Ezt követőleg ismét Erdélyen volt a sor, hogy a tételnyit behozza. És valóban az erdélyi gyűjtők tevékenysége a XIX. század huszas-harmincas éveiben már az erdélyi múzeum létrehozását célozzák. Különösen két nagy-szabású és nagyszívű gyűjtő áll e mozgalom élén: *Kemény József* és *Sámuel grófok*, akiknek indítványára az 1841/43.-i országgyűlés elhatározza az erdélyi múzeum megalakítá-

sát. Mivel azonban az országgyűlési határozatok nem nyertek szentesítést, a múzeum létrehozása elhalasztódott. Elkövetkezett az abszolutizmus ideje. 1855-ben Kemény József gróf meghalt és nagyszerű könyv- és kéziratárát a létesítendő múzeumra hagyta. A múzeum azonban még mindig nem volt meg. Egy providenciális férfiura volt szükség, akit Erdély meg is kapott *Mikó Imre gróf* személyében, aki 1856 januáriusában már nagyszerű hajlékot ajándékozott az intézménynek, amely 1859 nov. 23-án Erdélyi Múzeum Egylet néven végre megtarthatta első közgyűlését.

Erdély tehát hozzájutott a maga általános jellegű múzeumához egy olyan amatőr-gyűjtő vezetése alatt, aki nem ismerte a gyűjtő ú. n. „jogosult önzését”. Mikó Imre gróf mindent csak a múzeum szemüvegén keresztül nézett. Ő, a pompás vízmester, odairányította az összes tápláló patakokat. *Gyulai Lajos gr.*, *Kornis Károly gr.*, *Teleki Domokos gr.*, *Toldalagi Viktor gr.*, *Mike Sándor*, *Ötvös Ágost dr.*, *Radák Istvánné báróné és Rhédey Klára grófnő* azok a gyűjtők és maecenások, akik a múzeum könyv- és kéziratárát gyarapították, viszont *Bánffy Dénesné* grófné a képtárnak vetette meg alapját.

Kérdés, mi az erdélyi gyűjtő és amatőr feladata a mai helyzetben. Feladata mindenek előtt *megtartani* azt, ami van, akár magántulajdonban, akár köztulajdonban. Az erdélyi gyűjtők nyugodtságát mindenesetre elismerőleg kell kiemelni. Én legalább nem tapasztaltam Erdélyben azt az esztelen konjunktúrázást, ide-odakapkodást, hisztériás felértékeléseket stb. stb.-t, ami műtárgyak dolgában Budapesten, de más nyugati nagyvárosokban is tapasztalható volt. Amennyire én Erdélyt ismerem, az erdélyi amatőrök ragaszkodnak ahhoz, amijök van. Ez a legfontosabb! A természetben nincs teljes csend és nincs a gyűjtésben sem. Aki megtart, az már hozzászerez. Ami megvan, az gyarapszik is.

A magyar embert nem kell félteni, hogy megunja a gyűjtést, az amatőrkedést. Nem a pénz a legfontosabb ennél, hanem az ötletesség, meg a türelem. Az amatőrkedés a legszebb *patience-játék*, amely elszórakoztatja, elandalítja, távol időkbé viszi játékosát, aki ilyenkor, — mint Plátó Madách *Ember Tragédiájában* — még a borsón is szépet álmodik.

Dr. Siklóssy László.